

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика - Логопедия) на тема: “Езиково и когнитивно развитие при деца с дизартрия“

Автор: Елена Кирилова Бояджиева-Делева

Рецензент: проф. д-р Цанка Попзлатева

Дисертационният труд на Елена Бояджиева-Делева е посветен на проблематика в областта на психологията на атипичното развитие и се отличава с определена теоретична и приложна значимост. Главният фокус е насочен към изясняване на констелацията от базови и специфични детерминанти в детското развитие при вродени/рано придобити двигателни нарушения с церебрален произход, което е важен момент за избор на адекватни медицински, психолого-педагогически и логопедични терапевтични стратегии и методи.

Съвременните научни находки за значими вариации на неврокогнитивните и невролингвистичните профили в условията на вродена сензорна (слухова или зрителна) патология извеждат водещата роля на различията в ранния практически и социален детски опит. Актуализират се проблеми, свързани с търсене на нови възможности за реконструкция и контрол над социалния контекст в ранното детство, но също и с хетерогенните модели на атипично психическо развитие, които се разгръщат в следващите възрастови периоди, независимо от идентичността на биологичния проблем. От тази позиция, бих оценила високо усилията на докторантката да изследва фундаменталния въпрос за динамиката на функционалните връзки между „моторика – когниция – език“, както и да защити тезата за вътрешногруповите вариации на когнитивните и езикови профили при детска церебрална парализа без коморбидни сензорни, интелектуални или др. нарушения. Подобни научни факти са обоснован

повод за критичен анализ на традиционните стратегии в ерготерапията, невропсихологическата рехабилитация, логопедията, специалната педагогика и за търсене на иновационни подходи.

Дисертационният труд е представен в общ обем от 194 с. и е структуриран в 3 основни глави (една теоретична и две емпирични), увод, изводи, приноси и възможности за бъдещи изследвания, приложения и библиография. Емпиричните факти са обобщени и онагледени с 32 таблици и 14 фигури. Библиографията съдържа 171 източника, от които 127 кирилица и 44 на латиница. Впечатлява относително високият дял на съвременна българска литература в областта на неврологията, психологията, езикознанието, логопедията и специалната педагогика.

В критичен план бих отбелязала, че библиографията е иманентна част от дисертационния труд, поради което е логично да следва текста, а не приложенията. По мое мнение структурата на дисертацията би спечелила с обособяването на самостоятелна част „Заклучение“, в която компактно да се изложат главните обобщения от теоретичното и емпиричното проучване, приносните моменти и бъдещите перспективи. Бих препоръчала също по-голяма прецизност в спазването на техническите стандарти за озаглавяване и номериране на таблиците и фигурите.

Теоретичната част на дисертационния труд предлага операционализиране на базовите понятия в проучването, което е аргументирано чрез задълбочен сравнителен анализ на теоретични конструкции, разработени в различни изследователски парадигми. Акцентира се върху концептите „детска церебрална парализа (ДЦП)“, „смесена дизартрия“, „говорно развитие“ и „говорно нарушение“, „езикова система“, „езиково развитие“ и „езиково нарушение“, „когнитивни процеси“, „когнитивно развитие“ и др. Систематизирана е актуална научна фактология за разнообразието на първичната и вторичната симптоматика при ДЦП, както и за нейната многофакторна детерминация. Специално

внимание е отделено на възрастовата динамика на интеракциите между двигателните, когнитивни и езиковите функции в нормативното развитие, което позволява да бъдат очертани причинно-следствени и времеви зависимости в развитието на децата с церебрална парализа и смесена дизартрия. Теоретичните анализи подкрепят тезата за значими вариации в атипичните когнитивни и езикови траектории на развитие при ДЦП и позволяват на докторантката да направи обобщение за нужда от индивидуален подход в терапевтичната практика и обучението, независимо от общия и водещ двигателен синдром. От тази позиция тя дефинира все по-точно параметрите на своя изследователски въпрос, като насочва вниманието към търсене на значими вътрешногрупови различия в интеракциите между когнитивните и езиковите процеси при деца с общи двигателни и говорни нарушения без коморбидни нарушения.

Предложените теоретични анализи и дискусии демонстрират уменията на докторантката за критично обсъждане и систематизиране на актуална научна информация, за креативно формулиране на собствени тези и тяхната аргументация. Използваните литературни източници са коректно цитирани в текста и литературната справка.

Във втора глава е описан системно експерименталният дизайн на проучването. Главната цел за проявяване и съпоставяне на езиковото и когнитивно равнище на развитие на деца със смесена дизартрия от горна предучилищната възраст е добре обоснована от теоретична и практико-приложна позиция. Тя е декомпозирана чрез подцели, конкретни задачи и работни хипотези. Формулирани са очаквания за специфични функционални взаимовръзки между компонентите на езиковата и когнитивната система, както и тяхната зависимост от степента на общото двигателното и говорното нарушение.

Контингентът е представен от 60 деца на възраст от 5-7 г., разпределени в експериментална (ЕГ) и контролна (КГ) група и 3 възрастови

подгрупи. Подборът на ЕГ от деца с церебрална парализа и смесена дизартрия е направен прецизно, като са изключени съпътстващи сензорни и интелектуални нарушения, епилептична симптоматика. Таблично демонстрираните разпределения на ЕГ по форма, тежест на церебралната парализа, начин на придвижване и степен на смесената дизартрия предоставят детайлизирана картина на биологичните дефицити/потенциали.

Изследователският инструментариум включва комплекс от неекспериментални и експериментални методи, който кореспондира със заявената изследователска цел. Композирана е батерия от утвърдени в детската психодиагностика и логопедическа практика проби за оценка на памет и мислене, фонология и граматика. Стандартизирани са условията на индивидуално диагностично изследване в игрова ситуация. Критериите и показателите за количествена и качествена оценка на детското изпълнение са ясно формулирани и добре систематизирани.

Първичните данни са обработени по подробно описан алгоритъм. Подбрани са адекватни статистически процедури за анализ на разпределенията в групите и търсене на съществени зависимости между изследваните феномени.

Конструираният експериментален дизайн на емпиричното изследване заслужава изключително висока оценка. Той интегрира предимствата на случай-изследване стратегиите с предимствата на психометрията и сравнителните изследвания, което е оптимален вариант за извличане на обективна информация за атипичното развитие. Това е трудоемък изследователски процес, който още повече се усложнява от малката честотност на случаите на деца с дизартрия без съпътстващи нарушения.

Резултатите от емпиричното проучване и тяхното обсъждане са изложени в трета глава. Предложен е първичен количествен анализ, в който са дискутирани междугруповите и вътрешногрупови различия в равнището на когнитивното и езиковото функциониране на 5-7 г. деца от ЕГ и КГ.

Обобщените групови резултати при ДЦП с дизартрия показват добро, но с една степен по-ниско равнище в сравнение с КГ. Отбелязаната тенденция за по-добри постижения в когнитивните спрямо езиковите задачи в двете групи заслужава внимание от гледна точка на общите възрастови закономерности в „когниция – език“ интеракциите. Високо оценявам стойността на научната информация, изведена от качествения анализ на грешките в индивидуалните изпълнения на децата от ЕГ и КГ. Той предоставя важна фактология за когнитивния капацитет в преработването на морфологична и синтактична информация от 5-7 годишните деца с двигателни и говорни нарушения, но и за общопсихологическите закономерности в типичното развитие.

Проявените функционални зависимости между изследваните мисловни, паметови, фонологични, морфологичните и синтактични процеси в експерименталната и контролната група могат да се интерпретират като научни доказателства за наличие на качествено различие във вътрешни механизми на детското учене и информационно преработващия процес, но те не предопределят еднопосочно дефицит в интелектуалното и езиковото поведение.

Статистическите сравнения на резултатите в субгрупите, според степента на ДЦП, имат доказателствена стойност за това, че състоянието на общата моторика в ранна и предучилищна възраст е съществен фактор за езиковото и когнитивното развитие, като моделират значими различия при лека, умерена и тежка степен на увреждане. Картината на вариациите в атипичното психическо функциониране при ДЦП в предучилищна възраст се допълва от проучените взаимовръзки между степента на дизартрия, когнитивните и езиковите умения. Статистическите изводи позволяват да бъде приета работната хипотеза, че степента на дизартрията не е модератор на различия в когнитивната и езиковата сфера. Този факт в съчетание с установените значими биологични корелации между степен на

общодвигателното нарушение и на комплексното говорно нарушение са показателни за сложните траектории на психическото развитие в разглежданата популация.

Докторантката е представила самооценката на приносните моменти от дисертационното изследване, главно от позициите на логопедията и специалната педагогика, която по принцип приемам. Бих искала да отбележа, че емпирично изведените в дисертацията научни факти имат потенциал да бъдат интерпретирани като приносни и в посоката на по-фундаментални психологически проблеми, свързани с атипичния ранен опит и възрастовата динамика на междуфункционалните отношения в психичната система и др.

В заключение считам, че е проведено задълбочено научно изследване на значими за теорията и практиката проблеми в психическото развитие на децата с церебрална парализа. Въз основа на това, убедено препоръчвам на научното жури да присъди на Елена Бояджиева-Делева образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика – Логопедия).

Проф. д-р Цанка Попзлатева

15/06/2015